

تحلیل عاملی عوامل آسیب‌زای تربیت دینی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر)

امید علی حسین زاده^۱

هاشم مشرفی^۲

چکیده

این پژوهش با هدف اصلی تبیین عوامل آسیب‌زای تربیت دینی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر در سال ۱۳۹۰ انجام گرفت. جامعه آماری این پژوهش را کلیه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر به تعداد ۹۶۲۴ نفر تشکیل می‌دهند. حجم نمونه آماری این پژوهش از طریق جدول تعیین حجم نمونه که موسوم به جدول مورگان می‌باشد، به تعداد ۳۷۵ نفر به ترتیب ۲۵۰ نفر دانشجوی پسر و ۱۲۵ نفر دانشجوی دختر، طبق شیوه نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی انتخاب گردید. در این پژوهش از روش تحقیق میدانی (پیمایشی) و از شیوه‌های تجزیه و تحلیل توصیفی از جمله آمارها و از شیوه‌های تجزیه و تحلیل استنباطی از جمله آزمون‌های اسمیرنوف کولموگروف، آزمون کایزر مایر الکین و آزمون کرویت بارتلت، آزمون تحلیل عاملی، تکنیک چرخش واریماکس و آزمون تی مستقل و... استفاده شده است. ابزار اندازه‌گیری مورد استفاده در این پژوهش، پرسشنامه محقق ساخته «آسیب‌شناسی تربیت دینی» با ضریب پایایی ۰/۹۲ و با روایی تائید شده از طریق نظر متخصصان می‌باشد در این پژوهش مشخص گردید ۶ عامل به‌عنوان عوامل اصلی آسیب‌زا در تربیت دینی دانشجویان موثرند که به ترتیب اهمیت عبارتند از: ۱- شبهات دینی ۲- عدم درک نیازها و مشکلات نسل جوان ۳- ناکارآمدی کانون‌های تربیت دینی ۴- سهل‌انگاری و قصور والدین ۵- فضای ریزوماتیک ۶- ریاکاری که مجموعاً ۶۴ درصد از کل واریانس را تبیین می‌نمایند.

واژگان کلیدی: آسیب‌شناسی، تربیت دینی، تحلیل عاملی

۱- دکتری تخصصی مدیریت آموزشی، گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر.

۲- کارشناس ارشد برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر.

مقدمه

دین پدیده‌ای هماهنگ و هم‌ساز با فطرت انسانی و یکی از علایق کهن بشری است که همیشه به عنوان یک نیاز ضروری اساسی در میان انسان‌ها خودنمایی کرده است. یافته‌های دانشمندان بهترین گواه این مدعاست که تاریخ زندگی بشر با دین آمیخته است (مشرقی، ۱۳۸۹).

اگر افراد جامعه «زندگی» خود را بر مدار «دین» و «خدا باوری» معنا کنند، سلامت و سعادت جامعه در همه ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی تضمین می‌شود. جامعه‌ای که دینی می‌اندیشد و دینی رفتار می‌کند، جامعه‌ای است که می‌تواند خوشبختی و پیشرفت واقعی را در خود متجلی سازد.

نظام جمهوری اسلامی ایران بر اساس محوریت دین و فرهنگ اسلامی پایه‌گذاری شده است، به همین جهت با گذشت بیش از سه دهه از آغاز انقلاب اسلامی و به‌کارگیری ابزارهای رسمی و غیر رسمی فرهنگی برای حفظ و تعمیق باورها و اعتقادات دینی در مردم و به ویژه جوانان، این سوال اساسی مطرح است که باورها و اعتقادات دینی در جوانان که غالباً پس از انقلاب متولد شده‌اند و همه عمر خود را در این نظام و تحت تعلیم و تربیت اسلامی گذرانده‌اند، چگونه است؟

متأسفانه واقعیت‌ها نشان می‌دهند که در جامعه ما دغدغه تظاهر به دین وجود دارد و تعداد متظاهران به دین، به مراتب بیش‌تر از معتقدان به آن است. به دنبال این دیدگاه است که تربیت دینی، صرفاً در فرجه سازی کالبدها و ظواهر و شعائر دینی خلاصه می‌شود و همین پرداختن به قالب و کالبد، بدون توجه به جوهره و سیرت باطن دین، سبب شده است که در نسل کنونی انقلاب، شاهد ناهنجاری‌های فزاینده‌ای از نظر هویت ملی و مذهبی و اسلامی جوانان باشیم (اکوچکیان، ۱۳۷۸).

مفهوم تربیت دینی عبارت است از مجموعه اعمال عمدی و هدف‌دار، به منظور آموزش گزاره‌های معتبر دین به افراد دیگر به نحوی که آن افراد در عمل و نظر به آن آموزه‌ها متعهد و پای‌بند گردند. تربیت دینی به معنای به فعلیت رساندن کمالات معنوی بالقوه در مرتبه است. به بیان دیگر، تربیت دینی عبارت است از ایجاد تغییر تدریجی در مرتبه برای سیر از بودن به شدن یا انتقال از وضعیت بالقوه به بالفعل بر اساس اهداف و ارزش‌های دینی در هر یک از ابعاد یا ساحت‌های بدنی، شناختی، عاطفی و رفتاری (ساجدی، ۱۳۸۴: ۹۵).

با توجه به تعریفی که از دین و تربیت ارائه شد، تربیت دینی عبارت است از مجموعه اعمال عمدی و هدف‌دار، به منظور آموزش گزاره‌های معتبر دین به افراد دیگر به نحوی که آن افراد در عمل و نظر به آن آموزه‌ها متعهد و پای‌بند گردند (همان: ۴۰).

بنابراین، تربیت دینی منحصر به مسجد، کلیسا یا مدرسه علمیه نمی‌شود، بلکه در هر جای ممکن است تلاش هدف‌دار به منظور آموزش معارف دینی صورت گیرد، خواه مسجد باشد یا خیابان یا منزل یا هر جای دیگر.

تربیت دینی که با آموزش‌های محیطی قابل اجراست به عوامل متعددی بستگی دارد که از جمله مهم‌ترین آن‌ها در درجه نخست به علاقمندی والدین و حسن ظن آن‌ها به دین و اعتقادات مذهبی بستگی دارد. در نتیجه نقش خانواده در تربیت دینی، اساسی و مهم است (همان: ۴۰).

تربیت دینی، تربیت بر اساس مفاهیم و معیارهای دینی است. هرگاه این مفاهیم و معیارها مورد بد فهمی قرار گیرد، یا حیطه آن‌ها به غلط، بیش‌تر یا کم‌تر از آنچه هست، ارزیابی گردد و یا در مواجهه با مسایل نوظهور عصر و دوران، به صورت نابجا مورد استفاده قرار گیرد، آسیب‌هایی در تربیت دینی آشکار خواهد گردید. بر این اساس، آسیب‌شناسی تربیت دینی به این معناست که اختلال‌های مفهومی و مصداقی در به‌کارگیری مفاهیم و معیارهای دینی در جریان تربیت مورد بازشناسی قرار گیرد و معین گردد که در هر مورد، کدام نوع از این اختلال‌ها در کار بوده و چه نوع آسیب‌هایی را در ذهن و ضمیر متریبان موجب می‌گردد. در جهت مقابل آسیب، سلامت و اعتدال در تربیت دینی است. مقصود از سلامت و اعتدال در تربیت دینی این است که مفاهیم و معیارهای دینی، به دور از اختلال‌های مفهومی و مصداقی مذکور، بازشناسی شود و مشخص گردد که نتایج مثبت به‌کارگیری آن‌ها در تربیتی دینی چیست؟ (همان: ۳۹).

آسیب‌شناسی معرفت و تربیت دینی عبارت است از شناخت و بررسی ناهنجاری‌ها، موانع، عایق‌ها، محدودیت‌های موجود در زمینه‌های ایجاد باور و اعتقاد دینی در متریبان و نیز عدم انطباق رفتار آنان با هنجارها و معیارهای دینی در کل جامعه، به ویژه در نظام تعلیم و تربیت کشور (کیومرثی، ۱۳۸۶).

اصطلاح آسیب‌شناسی تربیت دینی در معارف و تربیت اسلامی، یکی از مهم‌ترین مباحث فلسفه دین به شمار می‌رود. شاید بتوان شهید مطهری (ره) را از پیش‌کسوتان معاصر و جزء اولین کسانی دانست که اصطلاح آسیب‌شناسی تربیت دینی را در حوزه اندیشه و تفکر دینی وارد نموده و در آثار خود به بررسی جوانب متعدد تحریفات دینی پرداخت (خسروپناه دزفولی، ۱۳۸۶: ۴۵).

آسیب‌شناسی تربیت دینی یعنی شناخت آسیب‌ها و اشکالاتی که بر اعتقادات و باور دینی و آگاهی و معرفت دینی و یا رفتار عملی، در اندیشه و عملکرد جامعه دینی وارد می‌شود و یا ممکن است وارد شود. این آسیب‌ها می‌تواند عوامل و منشأهای گوناگون داشته باشد، ولی عموماً در دو بعد ظاهر می‌شود: بعد اول مربوط به عقاید و معرفت‌دین‌شناسان و یا مدعیان دین‌شناسی و بعد دیگر مربوط به و رفتار دینداران و یا متظاهران به دینداری است (همان: ۴۵).

افراط یا تفریط جزو یکی از آسیب‌های مشخص در تربیت اسلامی است که در تمامی جوانب و حوزه‌های اندیشه و رفتار دینی قابل ظهور است. تاکید به میانه‌روی و اعتدال در هر میلی و خود داری از فرو افتادن در لغزش‌گاه افراط و تفریط، از مهم‌ترین توصیه‌های تربیت دینی است. مصداق حقیقت فوق را می‌توان در کلام حضرت علی (ع) مشاهده نمود: «نحن المعرفه الوسطی بها بالحق التالی والی‌ها یرجع الغالی» ما تکیه‌گاه میانه‌ایم عقب ماندگان به ما می‌رسند و جلو رفتگان به ما باز می‌گردند (همان: ۴۷).

برخی از مهم‌ترین دیدگاه‌ها برای توصیف این که چرا آسیب‌زایی در تربیت دینی صورت می‌گیرد عبارتند از:

در این قسمت، مباحثی که در سیره امام حسین (ع) به عنوان اصول تربیت دینی مشاهده می‌شود بررسی، مطرح و تبیین می‌گردد. انسان موجودی است که در تعامل با جامعه و روابط و مناسبات اجتماعی رشد می‌کند. بنابراین تربیت دینی در صورتی به اهداف متعالی خویش خواهد رسید که از تعاملات انسان با سایر انسان‌ها غافل نباشد. در جریان این ارتباط دو سویه است که از یک سو انسان از دیگران اثر می‌پذیرد و از سوی دیگر منشا تغییر دیگران می‌گردد. در جریان عاشورا آموزه‌های تربیتی فراوانی در راستای ارتباط امام با دیگران وجود دارد که مبین اصول اساسی تربیت دینی است. بخشی از این اصول تربیتی که در راستای تحقق تربیت دینی و بر اساس مقتضیات زمان و مکان و ویژگی‌های اختصاصی متربیان (یاران امام) به کار گرفته شده عبارتند از عفو و مثبت‌نگری در راستای هدایت انسان‌ها، در نظر گرفتن تفاوت‌های فردی، و عمل‌گرایی در جریان تربیت دینی (نوروزی و همکاران، ۱۳۸۸).

استاد مطهری در این باره گفته است که بد معرفی کردن دین، ضعف منطق دینی در تبلیغ، برداشت‌های نادرست و کوتاه‌اندیشانه‌ای که به نام دین صورت می‌پذیرد. اساس تمسخر و استهزاء آن را فراهم کرده و یکی از علل مهم دین‌گریزی و بی‌دینی است. تحمیل سلیقه‌های شخصی به نسل جوان در مورد طرز تلقی از زندگی، لباس پوشیدن، آراستن خود، نشاط و شادابی‌ها و منع روابط دو جنس در محیط‌های دانشگاهی از دلایل مهم دین‌گریزی مردم به ویژه دانشجویان عزیز کشور بوده است (مطهری، ۱۳۷۴: ۱۸۲).

به اعتقاد مارکس^۱ از خود بیگانگی دینی نیز هم‌چون سایر جنبه‌های از خود بیگانگی انسان، ریشه در شرایط زندگی اجتماعی و تضادهای طبقاتی دارد که آن نیز به نوبه خود، وابسته به زیربنای اقتصادی و روابط تولیدی جامعه است و در بیان صریح‌تر دین را یک ایدئولوژی معرفی می‌کند یعنی یک نظام اعتقادی کامل که هدف عمده آن توجیه وضع موجود به نفع ستمگران است (دبیرخانه دین پژوهان، ۱۳۸۱: ۴۶).

در نظریه دورکیم^۲ آمده است که محور اساسی دین، تقسیم اشیاء به مقدس و غیر مقدس است. مقدس همه اموری است که در ارتباط با اجتماع و منافع جامعه و غیرمقدس امور فردی و روزمره است. بر اساس این تحلیل دورکیم سایر باورهای دینی مثل اعتقاد به روح، جاودانگی و غیره را توجیه می‌کند و شاعر دینی را عامل پیوند افراد و استحکام جامعه می‌داند. استدلال دیگر دورکیم (توجیه کارکردی یا فونکسیونالی) ادیان است که با بینش کارکردگرایی انطباق دارد. او معتقد است که نقش و وظیفه مثبت دین نه تنها در هم‌بستگی اجتماعی و روابط اجتماعی غیر قابل انکار است، بلکه در حل و فصل مشکلات

1- Marks

2- Durkheim

اجتماعی در ایجاد یگانگی و در معنویتی که در جامعه به وجود می‌آید نیز سخت اهمیت دارد. به علاوه دین موجب ثبات و استمرار و پایداری جامعه می‌شود (توسلی، ۱۳۸۰: ۵۹).

فرامرزی رفیع پور در این باره گفته است که اولین و مهم‌ترین مساله در دین درک و اثبات خداوند است و این از آن‌جا سرچشمه می‌گیرد که انسان‌ها در حد محدودی، نسبت به حیوانات قدرت تفکر و تصمیم‌گیری بیشتری دارند. دومین مساله ادیان نوع رابطه و اتصال به خدا یعنی روش است. انسان‌ها به اقتضای شرایط فرهنگی- اجتماعی- جغرافیایی خود، راه‌ها و تبیین‌های گوناگونی از آن داشته‌اند. برخی از طریق بت پرستی این نیاز را برطرف نموده‌اند و برخی با بالاترین درجه عنوان. به طور خلاصه مذهب به طور نامحسوس یا آشکار در جامعه حتی در اکثر زمینه‌های رفتار وجود دارد که درک آن برای یک خارجی مستلزم سطح آگاهی بالا و آشنایی عمیق با فرهنگ آن‌جاست و در نظر اول اصلا به چشم نمی‌خورد و تصور بی بند و باری را در ذهن می‌آورد (رفیع پور، ۱۳۷۷: ۳۱۵).

امروزه ما به دلیل فقدان احساسات صادقانه مذهبی دچار بسیاری از شرارت‌های اجتماعی شده‌ایم. این شرارت‌ها ریشه در تعصب، دشمنی، خودخواهی و غیره هم در سطح ملی و هم بین‌المللی دارد. در این میان تنها مذهب است که به ما کمک می‌کند تا این شرارت‌ها را ریشه کن کنیم (مشایخی راد، ۱۳۸۵). از طرفی دانشجویان و دانشگاه در نظام سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و ملی یک مملکت جایگاه وزینی دارد و مقوله تربیت دینی در یک چنین محیطی و در میان چنین قشری از جامعه ظرافت و بایستگی‌های خاص خود را دارد که در صورت بی‌توجهی به آن پیامدهای سنگین اعتقادی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و ملی برای جامعه در بر خواهد داشت. آنچه آموزش دینی در دانشگاه و حوزه را از آموزش و پرورش متمایز می‌کند پرداختن به بحث نقد دینی است. با وجود فضای جدید در دانشگاه‌ها، نقد دینی به لحاظ ممنوعیت‌های عرفی و شرعی بالنسبه، ضعیف و کم‌تر بوده است و تربیت دینی هم در دانشگاه با چالش‌هایی مواجه است.

به طور مثال محمد رضا آهنکوب نژاد (۱۳۸۸) نتیجه‌گیری کرده است که با افزایش سن جوانان در جامعه تا حدی بعد اعتقادی و عاطفی دین داری جوانان ضعیف‌تر می‌شود. در مجموع یافته‌های جانبی تحقیق وی نشان دهنده ارزیابی ضعیف روند موجود دین‌داری در جامعه و کاهش دین‌داری در بین جوانان و دانشجویان است.

یعنی در واقع باید پرسید چرا آموزش‌های دینی، به تربیت دینی نمی‌انجامد؟ چرا تبلیغات دینی به رفتارهای دینی ختم نمی‌شود و چرا «درون شده‌ای» دینی، «برون شده‌ای دینی» تولید نمی‌کند؟ چرا شعار دینی باعث شعور دینی نمی‌شود؟ چرا الگوهای دینی، در معرض همانند سازی جوانان قرار نمی‌گیرد؟ و چرا برگزاری مراسم دینی و مذهبی در سطح جامعه، در پاره‌ای موارد موجب نیک سیرتی و درونی شدن ارزش‌های دینی نمی‌شود؟

پژوهش حاضر سعی می‌کند عوامل آسیب‌زا در تربیت دینی دانشجویان را در وضعیت موجود با استفاده از تحلیل عاملی شناسایی نموده و روشن سازد. لذا در این راستا سوالات پژوهش بدین شکل مطرح شدند:

- ۱- عوامل آسیب‌زای تربیت دینی دانشجویان کدامند؟
- ۲- بر اساس مولفه‌های مذکور چه چارچوب ادراکی از عوامل آسیب‌زای تربیت دینی می‌توان ارائه داد؟
- ۳- آیا بین دیدگاه‌های دانشجویان دختر و پسر نسبت به عوامل آسیب‌زای تربیت دینی تفاوت وجود دارد؟

روش تحقیق

این تحقیق از تحقیقات توصیفی - تحلیلی (استنباطی) بوده و روش اجرای آن پیمایشی است. بخشی از مطالعه به شیوه مطالعه کتابخانه‌ای خواهد بود. به عبارت دیگر برای گردآوری پیشینه پژوهش از روش مطالعه کتابخانه‌ای بهره‌گیری شده است و با مطالعه منابع و کتب و مجلات و سایت‌های علمی مرتبط داخلی و خارجی، ادبیات پژوهش جهت مفهوم‌پردازی «تربیت دینی» و «عوامل آسیب‌زا در تربیت دینی» گردآوری شده است. اما قسمت عمده کار پژوهش مبتنی بر روش پژوهش میدانی (پیمایشی) بوده است. به این معنی که پژوهش بر روی نظر، نگرش و ادراک دانشجویان از عوامل آسیب‌زا در تربیت دینی صورت گرفته است.

جامعه آماری و حجم آن

جامعه آماری این پژوهش را کلیه دانشجویان دختر و پسر دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر به تعداد ۹۶۲۴ که ۷۱۹۶ نفر از آنان پسر و ۲۴۲۸ نفر از آنان را دختران شامل می‌شوند، تشکیل می‌دهند. نمونه آماری و حجم آن و روش نمونه‌گیری نمونه‌گیری در این پژوهش به شیوه نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی انجام گرفت. با استفاده از جدول مورگان حجم نمونه ۳۷۵ نفر که ۲۵۰ نفر آنان پسر و ۱۲۵ نفر دختر بود، به دست آمد.

ابزار و روش تحلیل داده‌ها

در این پژوهش ابتدا بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای و جست و جوی اینترنتی به بررسی مبانی نظری پژوهش در داخل و خارج اقدام و سپس با استفاده از نتایج حاصل از بررسی مبانی نظری مربوط به پژوهش، مجموعه‌ای از مفاهیم، تعاریف و نظریه‌های مربوط به موضوع مورد بررسی تدوین شد. لذا پس از کسب شناخت کافی از موضوع مذکور، یک مورد پرسشنامه محقق ساخته طراحی و تدوین شد. پس از اطمینان از روایی و اعتبار آن از طریق اخذ نظر متخصصان، پایایی آن از طریق آلفای کرونباخ به میزان

۰/۹۲ حاصل گردید و در اختیار نمونه آماری مشخص شده قرار گرفت. این داده‌ها با استفاده از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی مثل آزمون اسمیرنوف - کولموگروف، آزمون کایزر - مایر - الکین، آزمون کرویت بارتلت، آزمون تحلیل عاملی، آزمون تی مستقل و تکنیک چرخش واریماکس و... و با استفاده از نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

یافته‌ها

سوال اول: عوامل آسیب‌زای تربیت دینی دانشجویان کدامند؟

عوامل زیر به عنوان عوامل آسیب‌زای تربیت دینی پس از انجام آزمون‌های اسمیرنوف کولموگروف، آزمون کایزر مایر الکین و آزمون کرویت بارتلت و آزمون تحلیل عاملی و استفاده از تکنیک چرخش واریماکس در این پژوهش مورد شناسایی و تأیید واقع شده‌اند که به ترتیب اهمیت و با توضیح مفصل در ذیل آمده‌اند. لازم به ذکر است شاخص‌هایی که بار عاملی آن‌ها کم‌تر از ۰/۵ بود حذف شده‌اند. اجرای آزمون تحلیل عاملی برای گروه‌بندی گویه‌های مربوط به عوامل آسیب‌زای تربیت دینی دانشجویان:

جدول شماره (۱): مربوط به اجرای آزمون اسمیرنوف - کولموگروف

آسیب دینی	
تعداد	۳۳۵
پارامترهای نرمال	۱۷۲/۱۷۶
میانگین انحراف استاندارد	۵۱/۵۶
کولموگروف - اسمیرنوف	۱/۲۶
معنی داری	۰/۰۸۲

برای اجرای آزمون تحلیل عاملی لازم است از نرمال بودن توزیع داده‌ها مطلع شویم. لذا برای تست نرمال بودن توزیع داده‌ها از آزمون اسمیرنوف کولموگروف استفاده نمودیم و با توجه به جدول (۱) چون سطح معنی‌داری اسمیرنوف - کولموگروف برابر با $p=0/082$ است بنابراین نتیجه می‌گیریم که توزیع داده‌های این پژوهش نرمال هستند، زیرا سطح معنی‌داری از ۰/۰۵ بزرگ‌تر است.

به منظور دسته‌بندی کردن گویه‌های مربوط به برآورد عوامل آسیب‌زای تربیت دینی از آزمون تحلیل عاملی استفاده نمودیم. به طوری که طبق اطلاعات جدول (۲) و مطابق معیار KMO، ملاحظه می‌شود مقدار آن برابر ۰/۹۱۷ به دست آمده است که بیانگر کفایت حجم نمونه برای اجرای تحلیل عاملی می‌باشد. همچنین مقدار بارتلت برابر ۵۲۳۰ با سطح معنی‌داری $P=0/000$ به دست آمده است که بیانگر تفکیک درست عامل‌ها بر اساس ضرایب بار عاملی است.

جدول شماره (۲): مربوط به اجرای آزمون کایزر - مایر - الکین و آزمون بارتلت

۰/۹۱۷	آزمون کایزر - مایر - الکین (KMO)
ضریب خی: ۵۲۳۰/۳۶۲	آزمون کرویت بارتلت
درجه آزادی: ۴۳۵	
سطح معنی داری: ۰/۰۰۰	

به طوری که برای تفکیک و نام‌گذاری عامل‌ها از تکنیک چرخش واریماکس استفاده نمودیم و مشخص شد نتایج تحلیل عاملی با دسته‌بندی اولیه گویه‌ها نسبتاً هماهنگی و هم‌خوانی بالایی دارد از این‌رو در جدول شماره (۳) عامل بندی گویه‌ها گزارش شده است.

جدول شماره (۳): مربوط به ماتریس عناصر چرخش یافته

سوالات	۱	۲	۳	۴	۵	۶
Q14	-/۷۸۴	۰/۱۳۱	-/۱۶۸	-/۱۰۵	-/۰۹۳	۰/۱۵۸
Q15	-/۷۵۶	۰/۲۰۲	-/۲۰۸	-/۰۶۸	۰/۱۷۲	۰/۱۰۰
Q16	-/۶۹۰	۰/۳۴۴	-/۱۸۲	-/۰۵۹	۰/۱۵۵	۰/۱۰۶
Q17	۰/۶۸۳	۰/۳۲۵	-/۰۹۳	-/۱۱۱	۰/۱۶۷	۰/۰۳۲
Q13	-/۶۶۲	۰/۲۱۷	-/۲۷۲	-/۰۷۶	۰/۰۷۸	-/۱۳۷
Q18	-/۵۸۱	۰/۴۳۴	-/۱۷۷	-/۱۶۰	۰/۰۷۱	-/۲۴۷
Q20	-/۵۲۸	۰/۵۱۲	-/۲۷۳	-/۱۰۶	۰/۰۷۹	-/۲۴۷
Q25	-/۱۲۲	۰/۷۷۷	-/۱۹۴	-/۰۱۰	۰/۱۷۴	۰/۲۱۷
Q26	-/۲۹۰	۰/۷۶۳	-/۰۹۶	-/۰۵۳	۰/۲۸۵	۰/۲۱۱
Q23	-/۲۳۲	۰/۷۳۰	-/۱۳۷	-/۰۷۱	۰/۱۰۴	-/۰۴۰
Q24	۰/۳۷۹	۰/۷۱۳	-/۱۰۳	-/۱۵۸	۰/۰۹۰	۰/۰۴۵
Q22	-/۴۹۶	۰/۶۶۸	-/۰۶۳	-/۰۹۳	۰/۱۹۲	-/۱۵۸
Q19	-/۴۷۱	۰/۵۶۰	-/۱۶۷	-/۱۴۰	۰/۰۰۹	-/۲۷۲
Q21	-/۱۷۰	۰/۵۳۶	-/۱۲۸	-/۱۷۲	-/۰۸۲	-/۲۸۰
Q9	-/۰۹۹	۰/۱۲۹	-/۸۰۳	-/۱۸۹	۰/۰۲۱	۰/۰۲۳
Q8	-/۲۵۴	۰/۱۶۰	-/۷۷۲	-/۱۱۴	۰/۰۵۶	۰/۱۱۶
Q10	-/۰۶۲	۰/۰۹۰	-/۷۲۸	-/۱۶۲	۰/۰۳۹	۰/۰۰۲
Q7	-/۲۸۵	۰/۱۱۹	-/۷۲۲	-/۰۶۶	۰/۱۰۳	۰/۰۱۰
Q11	-/۴۹۷	-/۰۴۳	-/۶۶۱	-/۰۳۶	۰/۱۴۹	-/۰۴۶
Q12	-/۱۰۷	۰/۲۰۵	-/۵۲۵	-/۰۴۰	۰/۰۰۷	-/۰۸۸
Q5	-/۰۲۴	۰/۰۳۳	-/۱۳۱	-/۷۴۹	۰/۰۷۲	۰/۱۴۵
Q3	-/۰۹۱	۰/۱۱۲	-/۰۵۶	-/۷۲۱	۰/۰۴۸	۰/۰۹۴
Q4	-/۱۰۵	۰/۱۶۲	-/۱۳۹	-/۷۰۵	۰/۰۱۲	۰/۰۵۶

Q6	۰/۰۶۱	۰/۰۱۲	۰/۱۶۱	۰/۶۳۸	۰/۱۲۰	۰/۰۲۰
Q30	۰/۰۹۴	۰/۰۸۱	۰/۰۳۰	۰/۱۴۳	۰/۸۳۴	-۰/۰۹۳
Q29	۰/۱۴۶	۰/۰۳۲	۰/۰۹۶	۰/۱۷۴	۰/۷۸۸	-۰/۰۹۸
Q28	۰/۱۳۶	۰/۱۸۲	۰/۰۶۶	۰/۰۳۲	۰/۷۶۷	۰/۱۵۳
Q27	۰/۱۸۵	۰/۲۳۹	۰/۰۸۷	۰/۰۵۴	۰/۵۶۱	۰/۱۶۳
Q1	۰/۱۷۳	۰/۴۲۳	۰/۱۰۹	۰/۳۹۴	۰/۰۱۵	۰/۶۲۷
Q2	۰/۰۶۲	۰/۰۴۸	۰/۱۲۴	۰/۴۰۷	۰/۰۷۲	۰/۶۱۷

هم‌چنین طبق اطلاعات جدول شماره (۴) ملاحظه می‌شود با عامل‌بندی گویه‌ها تا حدود ۶۴ درصد از واریانس کل عوامل آسیب‌زای تربیت دینی را می‌توانیم بر اساس ۶ عامل متفاوت شناسایی شده، تبیین نمائیم.

جدول شماره (۴) مربوط به تبیین واریانس نهایی

عوامل	مجموع مجذور غیر چرخشی			مجموع مجذور چرخشی		
	کل	درصد واریانس	درصد تراکمی	کل	درصد واریانس	درصد تراکمی
۱	۱۰/۱۱	۳۳/۷۰	۳۳/۷۰	۴/۵۶	۱۵/۲۰	۱۵/۲۰
۲	۲/۶۱	۸/۷۰	۴۲/۴۱	۴/۴۲	۱۴/۷۴	۲۹/۹۴
۳	۲/۲۷	۷/۵۹	۵۰/۰۰	۳/۵۳	۱۱/۷۹	۴۱/۷۴
۴	۱/۷۸	۵/۹۳	۵۵/۹۳	۲/۸۳	۹/۴۴	۵۱/۱۸
۵	۱/۲۷	۴/۲۶	۶۰/۱۹	۲/۵۶	۸/۵۵	۵۹/۷۳
۶	۱/۰۰	۳/۳۶	۶۳/۵۵	۱/۱۴	۲/۸۱	۶۳/۵۵

عامل ۱: تعداد متغیرهای مولفه شبهات دینی ۵ متغیر بود که پس از انجام تحلیل عاملی، ضمن تأیید همه شاخص‌های ارائه شده دو مورد شاخص دیگر (کسب مادیات از طریق دین، کسب قدرت از طریق دین) به آن‌ها نیز اضافه گردید و مورد تأیید قرار گرفت و با واریانس تبیین شده ۱۵/۲۰ عبارتند از:

- وجود سوالات بی‌جواب فراوان در مورد مقوله دین (مذهب) در جامعه.
- آموزش مباحث دینی به صورت نقلی و بدون دلایل متقن و منطقی.
- عدم تحمل و توانایی شنیدن سوالات متفاوت دینی از طرف مربیان و مبلغان دینی در جامعه.
- بمباران اطلاعاتی محض از طرف مربیان دینی در تربیت دینی.
- جوانان به سوالات منطقی خودشان از مربیان دینی پاسخ مناسب دریافت نمی‌کنند.
- در برخی موارد مبلغان دینی از فعالیت‌های دینی بیش‌تر برای مادی‌گری (کسب درآمد) خودشان استفاده می‌کنند (کسب مادیات از طریق دین).

- در برخی موارد مبلغان دینی از فعالیت‌های دینی بیش‌تر برای کسب قدرت استفاده می‌کنند (کسب قدرت از طریق دین)

از این رو مولفه مذکور را عامل «شبهات دینی» می‌نامیم.

اهمیت آسیب شبهات دینی در تحقیق توکلی (۱۳۷۶) و هم‌چنین در تحقیق سیدان (۱۳۸۰) مورد تأیید واقع گردیده است.

عامل ۲: تعداد متغیرهای مولفه عدم پاسخ‌گویی به نیازها و مشکلات نسل جوان ۵ متغیر بود که پس از انجام تحلیل عاملی، همه شاخص‌های ارائه شده مورد تأیید قرار گرفت و با واریانس تبیین شده ۱۴/۷۴ عبارتند از:

- نبود فرصت و امکانات برای تفریحات سالم زمینه تهدید تربیت مطمئن دینی را فراهم می‌کند.
- عدم توجه به نشاط و شادابی جوانان از طرف جامعه، باعث دوری آنان از فرهنگ دینی و گرایش به فرهنگ‌های غیر دینی می‌شود.

- نبود فرصت و شرایط مناسب برای ازدواج اکثر جوانان.

- سختگیری‌های اجتماعی (به‌ویژه در زمینه مد، حجاب، طرز پوشش و...).

- نبود فرصت و شرایط مناسب برای اشتغال اکثر جوانان.

از این رو مولفه مذکور را عامل «عدم پاسخ‌گویی به نیازها و مشکلات نسل جوان» می‌نامیم.

اهمیت آسیب عدم پاسخ‌گویی به نیازها و مشکلات نسل جوان در تحقیق محمد رضا آهنکوب نژاد (۱۳۸۸) مورد تأیید واقع گردیده است.

عامل ۳: تعداد متغیرهای مولفه نا کارآمدی کانون‌های تربیت دینی ۶ متغیر بود که پس از انجام تحلیل عاملی، همه شاخص‌های ارائه شده، مورد تأیید قرار گرفت و با واریانس تبیین شده ۱۱/۷۹ عبارتند از:

- عدم نیازسنجی در زمینه نیازهای دینی و معنوی جوانان از طرف کانون‌های تربیت دینی.

- عدم توجه به بهداشت و زیبایی کانون‌های تربیت دینی.

- عدم اولویت‌سنجی در زمینه نیازهای دینی و معنوی جوانان از طرف کانون‌های تربیت دینی.

- عدم مجهز شدن کانون‌های تربیت دینی به زبان‌های زنده و روز دنیا.

- ضعف در ابعاد هنری کارکرد کانون‌های تربیت دینی.

- عدم تعلیم ارزش‌های دینی مورد نیاز زمان بر اساس واقعیت‌ها دنیای کنونی، از طرف

کانون‌های تربیت دینی

از این رو مولفه مذکور را عامل «ناکارآمدی کانون‌های تربیت دینی» می‌نامیم.

اهمیت آسیب نا کارآمدی کانون‌های تربیت دینی در تحقیق سعیدی رضوانی و کیانی نژاد (۱۳۸۲)

و هم‌چنین در تحقیق سراج زاده (۱۳۸۲) مورد تأیید واقع گردیده است.

- عامل ۴: تعداد متغیرهای مولفه سهل انگاری و قصور والدین ۶ متغیر بود که پس از انجام تحلیل عاملی، تنها ۴ شاخص ارائه شده، مورد تأیید قرار گرفت و با واریانس تبیین شده ۹/۴۴ عبارتند از:
- نگرش نامناسب اولیای خانواده به کارآمدی دین در زندگی مدرن.
  - دانش ضعیف اولیای خانواده از مفاهیم اساسی دینی باعث ضعف در تربیت دینی جوانان می‌گردد.
  - ضعف اولیای خانواده در برقراری ارتباط مناسب با جوان خانواده برای تربیت صحیح دینی جوانان.
  - عمل نشدن به دستورات و احکام دینی در خانواده.
- از این رو مولفه مذکور را عامل «سهل انگاری و قصور والدین» می‌نامیم.
- اهمیت آسیب سهل انگاری و قصور والدین در تحقیق سادتی (۱۳۷۴) و هم‌چنین در تحقیق سعیدی مقدم (۱۳۷۵) و در تحقیق خنیفی (۱۳۷۸) و نیز در تحقیق شرکت و دارنل (۱۹۹۹)، دادلی و ویسی (۲۰۰۰)، کلارک (۲۰۰۴) مورد تأیید واقع گردیده است.
- عامل ۵: تعداد متغیرهای مولفه فضای ریزوماتیک ۴ متغیر بود که پس از انجام تحلیل عاملی، همه شاخ‌های ارائه شده مورد تأیید قرار گرفت و با واریانس تبیین شده ۸/۵۵ عبارتند از:
- فضای ریزوماتیک با زیر پا گذاشتن روش الگوگرایی باعث تضعیف تربیت صحیح دینی می‌گردد.
  - فضای ریزوماتیک، نظریه‌های رایج و سنتی تربیتی را که مبتنی بر روابط سلسله مراتبی و منبع مقتدر معلم و والدین بودند مورد تخطئه قرار می‌دهد و هویت و تربیت دینی را تضعیف می‌کند.
  - رواج و گسترش فضای ریزوماتیک باعث تقویت سکولاریسم در جامعه می‌گردد و بنیادگرایی مذهبی و به عبارتی دیگر تربیت دینی را مورد تهدید و آسیب قرار می‌دهد.
  - فضای ریزوماتیک (از جمله اینترنت) می‌تواند مستقیماً فشارهایی را که متون دینی برای تحمیل انضباط‌های خود خواسته بر افراد وارد می‌سازد را با گشودن طیف وسیعی از تفاسیر جدید مبتنی بر فهم خواننده کاهش دهد.
- از این رو مولفه مذکور را عامل «فضای ریزوماتیک» می‌نامیم.
- اهمیت آسیب فضای ریزوماتیک در تحقیق بارزیلیا (۲۰۰۳) مورد تأیید واقع گردیده است.
- عامل ۶: دو مورد از گویه‌های مطرح شده در این پژوهش که در ابتدا زیر مولفه‌های دیگری نام‌گذاری شده بودند پس از انجام تحلیل عاملی در زیر آن‌ها جای نگرفتند و خودشان به‌طور جداگانه عامل دیگری را شکل داده‌اند که شاخص‌های این عامل با واریانس تبیین شده ۳/۸۱ عبارتند از:
- توجه به صورت ظاهری انجام مراسمات و مناسک دینی.

- بی‌توجهی یا کم‌توجهی به رعایت تربیت دینی در خانواده تا محیط بیرون و اجتماع (مذهبی و متدین ظاهر شدن در صحنه‌های اجتماعی تا در خلوت‌ها).

از این رو مولفه مذکور را عامل «ریا کاری» می‌نامیم.

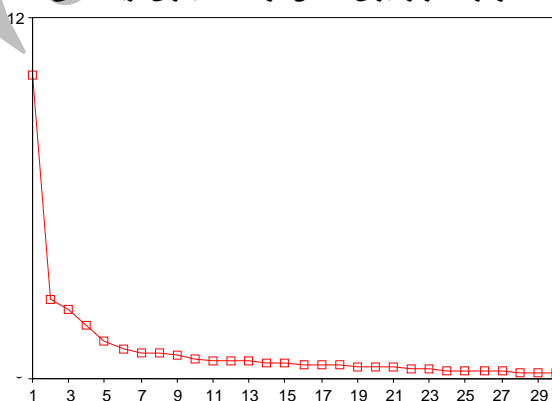
در مجموع از ۳۰ متغیر مورد پژوهش ۲۸ متغیر مورد تأیید واقع شده‌اند و متغیرهایی که بار عاملی آن‌ها کمتر از ۰/۵ بود، حذف شدند و از شش مولفه مطرح شده پس از تحلیل عاملی یک مولفه حذف شد و ۵ مولفه تایید گردید و همچنین یک مولفه جدیدی شناسایی شد و در مجموع ۶ عامل به‌عنوان عوامل آسیب زای تربیت دینی مورد شناسایی و تأیید واقع گردید.

اهمیت آسیب ریا کاری در تحقیق سادئی (نقل از مشرفی، ۱۳۸۹) مورد تأیید واقع گردیده است.

جدول شماره (۵) مربوط به مولفه‌های چارچوب پیشنهادی

رتبه	عوامل آسیب زای تربیت دینی	تعداد متغیرهای مربوط تأیید شده	واریانس تبیین شده
۱	شباهت دینی	۷	۱۵/۲۰
۲	عدم درک نیازها و مشکلات نسل جوان	۵	۱۴/۷۴
۳	ناکارآمدی کانونهای تربیت دینی	۶	۱۱/۷۹
۴	سهل انگاری و قصور والدین	۴	۹/۴۴
۵	فضای ریزوماتیک	۴	۸/۵۵
۶	ریاکاری	۲	۳/۸۱
کل	عوامل آسیب زای تربیت دینی	۲۸	۶۳/۵۵

نمودار سنگریزه برای نمایش عوامل آسیب زای تربیت دینی

نمودار شماره (۱) مربوط به عوامل تبیین کننده

نمودار سنگریزه به صورت بصری نشان می‌دهد که تعداد عوامل (عوامل آسیب‌زای تربیت دینی) که بالاتر از مقدار ویژه (۱) قرار گرفته‌اند و می‌تواند به عنوان عامل تبیین کننده محسوب شده و مورد پذیرش قرار گیرند تنها شش عامل می‌باشند. زیرا که بقیه عوامل پایین‌تر از مقدار ویژه (۱) قرار دارند.

سوال دوم: بر اساس مولفه‌های مذکور چه چارچوب ادراکی از عوامل آسیب‌زای تربیت دینی می‌توان ارائه داد؟

چارچوب نظری مجموعه‌ای از مفروضات، مفاهیم، اندیشه‌ها و اعمالی است که راه دیدن واقعیت را تشکیل می‌دهد. چارچوب نظری، الگویی است که که فرد پژوهشگر بر اساس آن درباره روابط میان عواملی که در ایجاد مساله مهم تشخیص داده شده‌اند، نظریه پردازی می‌کند. چارچوب نظری یک شبکه منطقی، توسعه یافته، توصیف شده و کامل میان متغیرهایی است که که از طریق فرآیندهایی مانند مصاحبه، مشاهده و بررسی ادبیات موضوع فراهم آمده است (فقیهی، جعفری، ۱۳۸۸: ۴۰). به منظور تدوین چارچوب ادراکی از عوامل آسیب‌زای تربیت دینی، چارچوب ادراکی پیشنهادی متناسب با رویکردها را با توجه به مشخص شدن مولفه‌ها و عوامل آسیب‌زای تربیت دینی می‌توان به شکل زیر ترسیم نمود.

شکل شماره (۱) مربوط به چارچوب ادراکی عوامل آسیب زای تربیت دینی

سوال سوم: آیا بین دیدگاه‌های دانشجویان دختر و پسر نسبت به عوامل آسیب‌زای تربیت دینی تفاوت وجود دارد؟

جدول شماره (۶) مربوط به آمار توصیفی دیدگاه‌های دانشجویان دختر و پسر

تعداد	میانگین	انحراف	خطای استاندارد
دختر ۱۱۹	۱۷۶/۶۸	۵۴/۹۰	میانگین ۵/۰۳
پسر ۲۱۵	۱۷۰/۳۳	۴۸/۷۷	۳/۳۲

جدول شماره (۷) مربوط به مقایسه دیدگاهها در مورد عوامل آسیب‌زای تربیت دینی

تی تست برای تساوی واریانس‌ها		تی تست برای تساوی میانگین‌ها		معنی داری	ضریب F	عوامل آسیب‌زای تربیت دینی با فرض تساوی واریانس‌ها
سطح معنی داری	درجه آزادی	T	معنی داری			
۰/۲۷۷	۳۳۲	۱/۰۸۹	۰/۱۹۱		۱/۷۱	
۰/۲۹۴	۲۲۰/۴۳۰	۱/۰۵۲				با فرض عدم تساوی واریانس‌ها

بر اساس اطلاعات به‌دست آمده از جدول‌های فوق (شماره‌های ۷ و ۶) ملاحظه می‌شود میانگین نمره‌های عوامل آسیب‌زای تربیت دینی در بین دانشجویان دختر ۱۷۶/۶۸ با انحراف استاندارد ۵۴/۹۰ و در بین دانشجویان پسر برابر با ۱۷۰/۳۳ با انحراف استاندارد ۴۸/۷۷ می‌باشد مطابق آزمون تفاوت میانگین انجام شده ملاحظه می‌شود که معیار $t=1/089$ و سطح معنی داری $p=0/277$ حاکی از این است که تفاوت میانگین نمره‌های عوامل آسیب‌زای تربیت دینی در بین دانشجویان دختر و پسر از لحاظ آماری معنی دار نیست. زیرا سطح معنی داری بیش‌تر از ۰/۰۵ به‌دست آمده است.

بحث و نتیجه‌گیری

بر اساس نتایج تحقیق شش عامل اساسی و مهم به‌عنوان عوامل آسیب‌زای تربیت دینی (جوانان و دانشجویان) مورد شناسایی و تایید واقع شدند به طوری که پنج مولفه از شش مولفه مطرح شده در ادبیات پژوهش درباره عوامل آسیب‌زای تربیت دینی (شباهت دینی، عدم درک نیازها و مشکلات جوانان، ناکارآمدی کانون‌های تربیت دینی، سهل‌انگاری والدین، فضای ریزوماتیک) پس از انجام تحلیل عاملی مورد تأیید واقع شدند. ولی یکی از آنها (استفاده ابزاری از دین) به خاطر پایین بودن بار عاملی گویه‌های آن به عنوان عامل، مورد تأیید تحلیل عاملی در این تحقیق قرار نگرفت. اما علاوه بر پنج عامل یاد شده،

عامل دیگری تحت عنوان «ریاکاری» مورد شناسایی و تأیید واقع شد. در نتیجه یک چارچوب ادراکی پیشنهادی از عوامل آسیب‌زای تربیت دینی به ترتیب اهمیت و اولویت با عامل‌های:

- ۱- شبهات دینی
  - ۲- عدم درک نیازها و مشکلات جوانان
  - ۳- ناکارآمدی کانون‌های تربیت دینی
  - ۴- سهل‌انگاری و قصور والدین
  - ۵- فضای ریزوماتیک
  - ۶- ریاکاری، حاصل گردید.
- ۷- اهمیت آسیب «شبهات دینی» در تحقیق توکلی (۱۳۷۶) و همچنین در تحقیق سیدان (۱۳۸۰) مورد تأیید واقع گردیده است و اهمیت آسیب «عدم پاسخ‌گویی به نیازها و مشکلات نسل جوان» در تحقیق محمد رضا آهنکوب نژاد (۱۳۸۸) تأیید شده است. اهمیت آسیب «ناکارآمدی کانون‌های تربیت دینی» در تحقیق سعیدی رضوانی و کیانی نژاد (۱۳۸۲) و همچنین در تحقیق سراج‌زاده (۱۳۸۲) مورد تأیید واقع گردیده است. همچنین اهمیت آسیب «سهل‌انگاری و قصور والدین» در تحقیق سادئی (۱۳۷۴)، سعیدی مقدم (۱۳۷۵)، خنیفی (۱۳۷۸) و نیز در تحقیق شرکت و دارنل (۱۹۹۹)، دادلی و ویسی (۲۰۰۰) و کلارک (۲۰۰۴) مورد تأیید واقع گردیده است و بالاخره اهمیت آسیب «فضای ریزوماتیک» در تحقیق بارزیلیا (۲۰۰۳) و اهمیت آسیب «ریاکاری» در تحقیق سادئی (نقل از مشرفی، ۱۳۸۹) مورد تأیید واقع گردیده است. عامل «شبهات دینی» به عنوان اولین و مهم‌ترین عامل چارچوب ادراکی پیشنهادی از عوامل آسیب‌زای تربیت دینی می‌باشد در صورتی که عامل «ریاکاری» به عنوان آخرین و ضعیف‌ترین عامل چارچوب ادراکی پیشنهادی از عوامل آسیب‌زای تربیت دینی قرار گرفته است. شاخص‌های عوامل آسیب‌زای تربیت دینی با ضریب پایایی بیش از ۰/۹۲ مورد تأیید واقع شدند. بین دیدگاه‌های دانشجویان دختر و دانشجویان پسر در ارتباط با عوامل آسیب‌زای تربیت دینی و چارچوب ادراکی پیشنهاد شده از آن، اختلاف معنی‌داری وجود ندارد. در حقیقت هر دو گروه از دانشجویان (دختران و پسران) وحدت نظر دارند، که عوامل شناسایی شده به عنوان عوامل اساسی آسیب‌آفرین در تربیت دینی محسوب می‌شوند و ویژگی‌ها و نیازها و توقعات خاص جنسیتی هم نتوانسته منجر به مورد اغماض یا تخفیف یا متفاوت شدن یک یا چند یا کل عوامل شناسایی شده آسیب‌زای تربیت دینی گردد که این نشان دهنده جایگاه پایدار عوامل یاد شده در رویکرد آسیب‌شناسانه به تربیت دینی در جامعه می‌باشد.

محدودیت‌های پژوهش

- ۱- عدم وجود پژوهش‌های جامع در خصوص موضوع پژوهش حاضر.
- ۲- وجود قواعد و ضوابط دست و پاگیر که موجب اتلاف وقت پژوهشگر می‌شد.
- ۳- همکاری کم رنگ و کم علاقه عده قلیلی از پرسش شوندگان.
- ۴- حالت روانی پاسخ‌گویی در هنگام تکمیل کردن پرسشنامه‌ها (به ویژه خستگی ناشی از کار)

پیشنهاد های پژوهش

- چارچوب ادراکی پیشنهاد شده به عنوان یک رویکرد مدیریتی نوین تربیتی در مراکز آموزشی و سایر نهادهای تربیتی مد نظر قرار گیرد.
- پیشنهاد می‌شود معاونت‌های فرهنگی و دانشجویی و آموزشی دانشگاه‌ها و دپارتمان‌های تربیتی سایر نهادها عوامل یاد شده را به‌عنوان دغدغه کاری خویش قرار داده و با بهره‌گیری از نیروهای توانمند و صاحب تجربه به طراحی و اجرای برنامه‌های مناسب در باره از بین بردن هر شش عامل بپردازند.
- پیشنهاد می‌شود عامل «شبهات دینی» در اولویت کاری سازمان‌های تربیتی از جمله دانشگاه‌ها (جهت از بین بردن آن) قرار گیرد.
- روش‌های منطقی و علمی برای آموزش مباحث دینی در دانشگاه‌ها مورد توجه قرار گیرد تا روش‌های صرف احساساتی.
- برای از بین بردن عوامل یاد شده به طور کامل به شاخص‌های ارائه شده مربوطه توجه کافی گردد.

سپاسگزاری

این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی با عنوان «آسیب‌شناسی تربیت دینی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر در سال تحصیلی ۱۳۹۰» است که بودجه آن را معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر تأمین نموده است. بدین وسیله از همکاران محترم آن حوزه قدردانی می‌شود.

منابع

- اکوچکیان، ع. (۱۳۷۸). **درآمدی بر آسیب شناسی تبلیغات دینی**. دبیرخانه اجلاس حوزه و تبلیغ، نهضت.
- آهنکوب نژاد، م. (۱۳۸۸). **مطالعه میزان پابندی دینی جوانان شهر اهواز**. مجله پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، شماره سوم، صص ۲۴-۱.
- ابوالقاسمی، م. و فراهانی، م. (۱۳۸۴). **پژوهش در آسیب شناسی توسعه فرهنگ دینی**. دفتر مطالعات توسعه فرهنگ دینی، چاپ اول، تهران.
- اسفندیاری، م. (۱۳۸۶). **آسیب شناسی دینی**. قم: صحیفه خرد.
- بازرگان، ع. و سرمد، ز. و حجازی، ا. (۱۳۷۶). **روش های تحقیق در علوم رفتاری**. تهران: انتشارات آگه.
- توسلی، غ. (۱۳۸۰). **جامعه شناسی دینی**. تهران: انتشارات سخن.
- توسلی، غ. و مرشدی، الف. (۱۳۸۵). **بررسی سطح دینداری و گرایش های دینی دانشجویان** (مطالعه موردی: دانشگاه صنعتی امیر کبیر). مجله جامعه شناسی ایران، دوره هفتم، شماره ۲، صص ۹۶-۱۱۸.
- خسروپناه دزفولی، ع. (۱۳۸۶). **آسیب شناسی جامعه دینی**. تهران: دفتر نشر معارف، چاپ سوم.
- خنیفر، ح. (۱۳۷۸). **اصول اساسی در تربیت مذهبی**. ماهنامه تربیت، سال پانزدهم، اسفند ماه.
- دبیرخانه دین پژوهان (۱۳۸۱). **دین پژوهی در جهان معاصر**. تهران: انتشارات احیاگران.
- رفیع پور، ف. (۱۳۷۷). **توسعه و تضاد**. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- ساجدی، ا. (۱۳۸۴). **دین گریزی چرا؟ دین گرایی چه سان**. قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره). چاپ اول.
- سادتی، ع. (۱۳۷۴). **آسیب شناسی و آسیب پذیری دینی و مذهبی نسل نو**. خلاصه مقالات ششمین مجمع علمی جایگاه تربیت، تک شماره.
- سادات، م. (۱۳۶۸). **اخلاق اسلامی**. تهران: انتشارات سمت. سادات، م. (۱۳۷۲). **راهنمای پدران و مادران در برخورد با نوجوانان**. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- سراج زاده، ح. (۱۳۸۲). **نگرش ها و رفتار دانشجویان**. خلاصه یافته های یک طرح پژوهشی، تهران، پدیده گوتنبرگ.
- سعیدی، م. (۱۳۷۴). **بررسی شیوه های جذب جوانان و نوجوانان به شرکت در مراسم مذهبی**، چکیده مقالات آسیب شناسی دینی، تک شماره.

- سعیدی مقدم، ف. (۱۳۷۵). بررسی رابطه بین ساخت تربیتی و مذهبی خانواده با ارزش‌های اخلاقی نوجوانان شهر تهران. چکیده تازه‌های تحقیق در مراکز دانشگاهی.
- سعیدی‌رضوانی، م.، ک.، ع. (۱۳۸۲). بررسی عوامل تاثیرات نامطلوب درس بینش اسلامی دوره متوسطه. مجموعه مقالات همایش آسیب‌شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش، تهران: انتشارات محراب قلم.
- فقیهی، ع و جعفری، پ. (۱۳۸۸). بررسی هوش سازمانی سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی و ارائه چارچوب مفهومی مناسب. فصلنامه تعلیم و تربیت شماره ۱۰۰، صص ۲۷-۴۸.
- کیومرثی، غ. (۱۳۸۶). مبانی و اصول تربیت دینی. تهران: انتشارات مدرسه.
- مشایخی راد، ش. (۱۳۸۵). تعلیم و تربیت دینی. قم، انتشارات حوزه و دانشگاه.
- مشرفی، ه. (۱۳۸۹). بررسی عوامل آسیب‌شناختی تربیت دینی دانش‌آموزان دوره متوسطه شهرستان اهر. پایاننامه دانشجویی کارشناسی ارشد واحد تبریز.
- مطهری، م. (۱۳۶۷). علل گرایش به مادی‌گری. تهران: انتشارات صدرا، چاپ دهم.
- مطهری، م. (۱۳۷۰). استحاله فرهنگی. تهران: انتشارات کیهان.
- مطهری، م. (۱۳۷۴). تعلیم و تربیت در اسلام. تهران: انتشارات صدرا.
- مطهری، م. (۱۳۷۴). انسان و سرنوشت. قم: انتشارات صدرا.
- نوروزی، ر و بدیعیان، ر. (۱۳۸۸). تربیت دینی در سیره امام حسین (ع) در واقعه عاشورا. مجله دندان-پژشکی جامعه اسلامی دندان‌پژشکان.
- هاشمی، ف. (۱۳۷۱). ایجاد شناخت و گرایش مذهبی در کودکان. مقاله مندرج در مجموعه مقالات جایگاه تربیت در آموزش و پرورش.
- یوسفیان، ح. (۱۳۸۱). نیاز به دین. تهران: موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر.

- Barrizilia, I. (2003). delouses new image of though ,or dewey revisited, educational philosophy and theory .35,17-29.
- C. f. Shier, **Children as Theologians, in Education, Religion and Society**, pp. 177-183.
- HOFMAN, M. (1998). **Moral Development in Adolescence**, in J. Adelson (Ed), **Handbook of adolescent Psychology**, NewYork Wiley.

-
- Clark., Vertengton & Dense. (2004). **Spirituality and education** (Routledge London, 2000) pp. 93-98/Best, Ron, (editor).
- Sherkat, S., & Darnel. (1999). **modeling journal of organizational Behavior**. vol. 25 (8) - 915-936.
- Dudley. R. & Qwisbey. R. L. (2000). **Moral Development in Addecence**. South-Western Publishing.

Archive of SID